

وَ جَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ
 مُنْكَرُونَ (58) وَ لَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي
 بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَ لَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَ أَنَا
 خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (59) فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ
 لَكُمْ عِنْدِي وَ لَا تَقْرَبُونِ (60) قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ
 وَ إِنَّا لَفَاعِلُونَ (61) وَ قَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ
 فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ
 لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (62) فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى أَبِيهِمْ قَالُوا يَا
 أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَكْتَلْ وَ إِنَّا لَهُ
 لَحَافِظُونَ (63) قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا
 أَمِنْتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَ هُوَ
 أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (64) وَ لَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَ جَدُوا

بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ
بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَ نَمِيرُ أَهْلَنَا وَ نَحْفَظُ أَخَانَا وَ
نَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ (65) قَالَ لَنْ
أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ
إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى
مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (66) وَ قَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ
بَابٍ وَاحِدٍ وَ ادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَ مَا أُغْنِي
عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَ عَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (67) وَ لَمَّا
دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ آبَاؤُهُمْ مَا كَانُوا يُغْنِي عَنْهُمْ
مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ

قَضَاهَا وَ إِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ

النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (68)

Then came Joseph's brethren: they entered his presence, and he knew them, but they knew him not. And when he had furnished them forth with provisions (suitable) for them, he said: "Bring unto me a brother ye have, of the same father as yourselves, (but a different mother): see ye not that I pay out full measure, and that I do provide the best hospitality? "Now if ye bring him not to me, ye shall have no measure (of corn) from me, nor shall ye (even) come near me." They said: "We shall try to win him from his father: Indeed we shall do it." And (Joseph) told his servants to put their stock-in-trade (with which they had bartered) into their saddle-bags, so they should know it only when they returned to their people, in order that they might come back. Now when they returned to their father, they said: "O our father! No more measure of grain shall we get (unless we take our brother): so send our brother with us, that we may get our measure; and we will indeed take every care of him." He said: "Shall I trust you with him with any result other than when I trusted you with his brother aforetime? But Allah is the best to take care (of him), and He is the Most Merciful of those who show mercy!" Then when they opened their baggage, they found their stock-in-trade had been returned to them. They said: "O our father! What (more) can we desire? This our stock-in-trade has been returned to us: so we shall get (more) food for our family; we shall take care of our brother; and add (at the same time) a full camel's load (of grain to our provisions). This is but a small quantity. (Jacob) said: "Never

~~~~~

will I send him with you until ye swear a solemn oath to me, in Allah's name, that ye will be sure to bring him back to me unless ye are yourselves hemmed in (and made powerless). And when they had sworn their solemn oath, he said: "Over all that we say, be Allah the witness and guardian!" Further he said: "O my sons! Enter not all by one gate: enter ye by different gates. Not that I can profit you aught against Allah (with my advice): none can command except Allah: on Him do I put my trust: and let all that trust put their trust on Him." And when they entered in the manner their father had enjoined, it did not profit them in the least against (the plan of) Allah: it served only to satisfy Jacob's heartfelt desire. For he was, by our instruction, full of knowledge (and experience): but most men know not.

یوسفؑ کے بھائی مصر آئے اور اس کے یہاں حاضر ہوئے۔ اس نے انہیں پہچان لیا مگر وہ اس سے نا آشنا تھے۔ پھر جب اس نے ان کا سامان تیار کروا دیا تو چلتے وقت ان سے کہا "اپنے سوتیلے بھائی کو میرے پاس لانا۔ دیکھتے نہیں ہو کہ میں کس طرح پیمانہ بھر کر دیتا ہوں اور کیسا اچھا مہمان نواز ہوں۔ اگر تم اسے نہ لاؤ گے تو میرے پاس تمہارے لیے کوئی غلہ نہیں ہے بلکہ تم میرے قریب بھی نہ پھٹکنا۔" انہوں نے کہا، "ہم کوشش کریں گے کہ والد صاحب اسے بھیجنے پر راضی ہو جائیں، اور ہم ایسا ضرور کریں گے۔" یوسفؑ نے اپنے غلاموں کو اشارہ کیا کہ "ان لوگوں نے غلے کے عوض جو مال دیا ہے

وہ چپکے سے ان کے سامان ہی میں رکھ دو"۔ یہ یوسفؑ نے اس امید پر کیا کہ گھر پہنچ کر وہ اپنا واپس پایا ہوا مال پہچان جائیں گے (یا اس فیاضی پر احسان مند ہوں گے) اور عجب نہیں کہ پھر پلٹیں۔ جب وہ اپنے باپ کے پاس گئے تو کہا "اباجان، آئندہ ہم کو غلہ دینے سے انکار کر دیا گیا ہے، لہذا آپ ہمارے بھائی کو ہمارے ساتھ بھیج دیجیے تاکہ ہم غلہ لے کر آئیں اور اس کی حفاظت کے ہم ذمہ دار ہیں"۔ باپ نے جواب دیا "کیا میں اُس کے معاملہ میں تم پر ویسا ہی بھروسہ کروں جیسا اس سے پہلے اُس کے بھائی کے معاملہ میں کر چکا ہوں؟ اللہ ہی بہتر محافظ ہے اور وہ سب سے بڑھ کر رحم فرمانے والا ہے"۔ پھر جب انہوں نے اپنا سامان کھولا تو دیکھا کہ ان کا مال بھی انہیں واپس کر دیا گیا ہے۔ یہ دیکھ کر وہ پکار اٹھے "اباجان، اور ہمیں کیا چاہیے، دیکھیے یہ ہمارا مال بھی ہمیں واپس دے دیا گیا ہے۔ بس اب ہم جائیں گے اور اپنے اہل و عیال کے لیے رسد لے کر آئیں گے، اپنے بھائی کی حفاظت بھی کریں گے اور ایک بار شتر اور زیادہ بھی لے آئیں گے، اتنے غلہ کا اضافہ آسانی کے ساتھ ہو

جائے گا۔" ان کے باپ نے کہا "میں اس کو ہر گز تمہارے ساتھ نہ بھیجوں گا

جب تک کہ تم اللہ کے نام سے مجھ کو پیمانہ دے دو کہ اسے میرے پاس

ضرور واپس لے کر آؤ گے الایہ کہ کہیں تم گھیر ہی لیے جاؤ۔ جب انہوں نے

اس کو اپنے اپنے پیمانہ دے دیے تو اس نے کہا "دیکھو، ہمارے اس قول پر اللہ

نگہبان ہے۔" پھر اس نے کہا "میرے بچو، مصر کے دارالسلطنت میں ایک

دروازے سے داخل نہ ہونا بلکہ مختلف دروازوں سے جانا۔ مگر میں اللہ کی

مشیت سے تم کو نہیں بچا سکتا، حکم اُس کے سوا کسی کا بھی نہیں چلتا، اسی پر میں

نے بھروسہ کیا، اور جس کو بھی بھروسہ کرنا ہو اسی پر کرے۔ اور واقعہ بھی

یہی ہوا کہ جب وہ اپنے باپ کی ہدایت کے مطابق شہر میں (متفرق دروازوں

سے) داخل ہوئے تو اس کی یہ احتیاطی تدبیر اللہ کی مشیت کے مقابلے میں

کچھ بھی کام نہ آ سکی۔ ہاں بس یعقوبؑ کے دل میں جو ایک کھٹک تھی اسے دور

کرنے کے لیے اس نے اپنی سی کوشش کر لی۔ بے شک وہ ہماری دی ہوئی

تعلیم سے صاحب علم تھا مگر اکثر لوگ معاملہ کی حقیقت کو جانتے نہیں ہیں۔

~~~~~
 यूसुफ़ के भाई मिस्र आए और उसके हाँ हाज़िर हुए । उसने उन्हें पहचान लिया मगर वे उससे नाआशन थे । फिर जब उसने उनका सामान तैयार करवा दिया तो चलते वक़्त उनसे कहा, “अपने सौतेले भाई को मेरे पास लाना । देखते नहीं हो कि मैं किस तरह पैमाना भरकर देता हूँ और कैसा अच्छा मेहमाननवाज़ हूँ । अगर तुम उसे न लाओगे तो मेरे पास तुम्हारे लिए कोई गल्ला नहीं है, बल्कि तुम मेरे करीब भी न फटकना ।” उन्होंने कहा, “हम कोशिश करेंगे कि वालिद साहब उसे भेजने पर राज़ी हो जाएँ, और हम ऐसा ज़रूर करेंगे ।” यूसुफ़ ने अपने गुलामों को इशारा किया कि “इन लोगों ने गल्ले के एवज़ जो माल दिया है वह चुपके से इनके सामान ही में रख दो ।” यह यूसुफ़ ने इस उम्मीद पर किया कि घर पहुँचकर वे अपना वापस पाया हुआ माल पहचान जाएँगे (या इस फैयाज़ी पर एहसानमन्द होंगे) और अजब नहीं कि फिर पलटें । जब वे अपने बाप के पास गए तो कहा, “अब्बा जान, आइन्दा हमको गल्ला देने से इनकार कर दिया गया है, लिहाज़ा आप हमारे भाई को हमारे साथ भेज दीजिए ताकि हम गल्ला लेकर आएँ । और उसकी हिफ़ाज़त के हम ज़िम्मेदार हैं ।” बाप ने जवाब दिया, “क्या मैं उसके मामले में तुमपर वैसा ही भरोसा करूँ जैसा इससे पहले उसके भाई के मामले में कर चुका हूँ? अल्लाह ही बेहतर मुहाफ़िज़ है और वह सबसे बढ़कर रहम फ़रमानेवाला है ।” फिर जब उन्होंने अपना सामान खोला तो देखा कि उनका माल भी उन्हें वापस कर दिया गया है । यह देखकर वे पुकार उठे, “अब्बा जान, और हमें क्या चाहिए, देखिये यह हमारा माल भी हमें वापस दे दिया गया है । पस, अब हम जाएँगे और अपने अहलो-अयाल के लिए रसद

लेकर आएँगे, अपने भाई की हिफाज़त भी करेंगे और एक बारे-शुतुर और ज़्यादा भी लाएँगे, इतने गल्ले का इज़ाफ़ा आसानी के साथ हो जाएगा ।” उनके बाप ने कहा, “मैं उसको हरगिज़ तुम्हारे साथ न भेजूँगा जब तक कि तुम अल्लाह के नाम से मुझको पैमान न दे दो कि उसे मेरे पास ज़रूर वापस लेकर आओगे, इल्ला यह कि तुम घेर ही लिए जाओ ।” जब उन्होंने उसको अपने-अपने पैमान दे दिए तो उसने कहा, “देखो, हमारे इस कौल पर अल्लाह निगहबाग है ।” फिर उसने कहा, “मेरे बच्चो, मिस्र के दारुस-सल्तनत में एक दरवाज़े से दाखिल न होना, बल्कि मुख्तलिफ़ दरवाज़ों से जाना । मगर मैं अल्लाह की मशीयत से तुमको नहीं बचा सकता, हुक्म उसके सिवा किसी का भी नहीं चलता, उसी पर मैंने भरोसा किया है और जिसको भी भरोसा करना हो उसी पर करे ।” और वाकिआ भी यही हुआ कि जब वे अपने बाप की हिदायत के मुताबिक़ शहर में (मुतफ़र्रिक़ दरवाज़ों से) दाखिल हुआ तो उसकी यह एहतियाती तदबीर अल्लाह की मशीयत के मुकाबले में कुछ भी काम न आ सकी । हाँ, बस याकूब के दिल में जो एक खटक थी उसे दूर करने के लिए उसने अपनी-सी कोशिश कर ली । बेशक वह हमारी दी हुई तालीम से साहिबे-इल्म था मगर अकसर लोग मामले की हकीक़त को जानते नहीं हैं ।